

Lev Sesztov

A prófétálás adománya

LEV

Válogatta, fordította, jegyzetekkel ellátta
és az utószót írta:
Patkós Éva

SESZTOV

A prófétálás adománya

*Esszék Ibsenről, Dosztojevszkijről
és más írások*

A könyv megjelenését a Nemzeti Kulturális
Alap a kiadói program keretében támogatta

Published with the support of the
Institute for Literary Translation (Russia)
A kiadvány a Műfordítási Intézet
(Insztitút Perevoda, Oroszország)
támogatásával jelent meg

AD VERBUM

Пророческий дар (К 25-летию смерти Ф. М. Достоевского), 1908;
Предпоследние слова, 1908;
Победы и поражения (Жизнь и творчество Генрика Ибсена), 1911
Hungarian translation © Patkós Éva, 2017
Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2017
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 279 947 6

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.typotex.hu
és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet

KIADJA A TYPOTEX ELEKTRONIKUS KIADÓ KFT.

Felelős vezető: Votisky Zsuzsa

Főszerkesztő: Horváth Balázs

A kötetet gondozta: Leiszter Attila

Borítóterv: Somogyi Péter

Művészeti vezető: Sosity Beáta

Nyomta és kötötte: Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: Marosi Attila

A PRÓFÉTÁLÁS ADOMÁNYA

(F. M. Dosztojevszkij halálának
25. évfordulójára)

I

Vlagyimir Szolovjov prófétának, sőt, Isten prófétájának nevezte Dosztojevszkijt. Szolovjov után, gyakran akár tőle teljesen függetlenül, igen sokan úgy tekintettek Dosztojevszkijre, mint aki előtt felárult az emberi sorsok könyve. Már életében is ezt hitték róla, nem csupán halála után. Ő maga, ha nem is tartotta magát prófétának (ehhez túl éles szemű volt), de bizonyára úgy vélte, hogy mindenkinek a prófétát kell látnia benne. Erre vall *Az író naplójának* a hangneme, a benne érintett kérdések. Dosztojevszkij 1873-ban kezdte publikálni *Az író naplóját*, azaz mihelyt hazatért külföldi útjáról, így hát ez a mű arra a korszakára esik, amelyet életrajzírói a „legfelhőtlenebbnek” tartanak. Dosztojevszkij boldog családapa, jólétben él, hírneves író, ismert lett számos regénye, a *Feljegyzések a holtak házából*, *A félkegyelmű*, az *Ördögök*.

Mindent elvett az élettől, amit el kell, helyesebben, el lehet venni tőle. Emlékszünk Tolsztoj fejtegetéseire a *Gyónásban*? Olyan híres leszek, mint Puskin, Gogol, Goethe, s végül Shakespeare – „de mi lesz azután”? Valóban nehéz Shakespeare-nél is híresebb íróvá válnia az embernek, és ha sikerülne, akkor sem oldódna meg az elkerülhetetlen kérdés: „Mi lesz azután”? Egy jelentős író pályafutásában előbb-utóbb eljön az a pillanat, amikor már nem tökéletesedhet tovább. Hogyan múlhatná felül önmagát az irodalom terén? Ha nem akar megállni, kénytelen-kelletlen át kell lépnie egy másik szférába. Bizonyára így kezdődik az íróknál a prófétálás. A közvélekedés többre becsüli a prófétát, mint az író, márpedig a közvélekedéssel szemben a zsenialitás korántsem jelent mindig biztosítékot. Olyan bizalmatlan emberek is nemegyszer az előítéletek áldozatául estek, mint Tolsztoj és Dosztojevszkij, holott mindig mindenben hajlottak a kételkedésre. Profetikus szavakat vártak tőlük, és ők elébe mentek az emberek kívánságainak. Dosztojevszkij szívesebben tett így, mint Tolsztoj. Mellesleg, egyikük sem értett a jósláshoz: mást ígértek, és egészen más következett el. Tolsztoj például már régóta azt ígéri, hogy az emberek hamarosan feleszmélnek, abbahagyják testvérgyilkos háborúikat, és igaz keresztényhez méltó életet kezdenek élni, teljesítik a szeretet evangéliumi parancsát. Tolsztoj jövendölt

és prédikált, az emberek úgy itták szavait, ahogyan talán egy íróét sem, de nem változtattak régi szokásaikon és ízlésükön. Az utóbbi évtizedben Tolsztoj számos kegyetlennél kegyetlenebb háború szemtanúja kellett, hogy legyen. Nem is beszélve a jelenlegi forradalmunkról: a fegyveres felkelésekről, akasztófákról, kivégzésekről, robbantásokról – és ez a forradalom a hatalmas véráldozatokat követelő távol-keleti háború után tört ki!

S mindez Oroszországban történik, abban az országban, ahol Tolsztoj született, élt, tanított és jövendölt, ahol millió meg millió ember hiszi őt őszintén hatalmas lángésznek! Tolsztoj még saját családjában sem hajthatta végre a szükségesnek mondott fordulatot. Egyik fia katonatiszt, a másik a *Novoje Vremja* című lapban ír olyan hangnemben, mintha nem is Tolsztoj, hanem Szuvorin fia volna...¹ Hol van hát a prófétálás adománya? Egy olyan kiválóság, mint Tolsztoj, hogyhogy semmit sem képes megjósolni, miért bizonyul rövidlátónak az életben? „Mi lesz holnap?” – Holnap csodát teszek, mondta hajdanán a varázsló az orosz fejedelemnek, aki válaszul kivonta kardját, és lefejezte a varázslót. Az izgatott tömeg pedig, mely hitt a jövendölő varázslónak, most megnyugodott és szétszéledt. A történelem mindig „fejét

¹ A. Sz. Szuvorin a *Novoje vremja* (Új Kor) című konzervatív újság szerkesztője volt 1876–1921 között.

veszi” a prófétáló jövendöléseknek, a tömeg mégis tódul a jósok után. Kishitűen égi jeleket keres, hiszen csodára vágyik. Ám vajon a jövendölés képessége a csodatévő erőt bizonyítja? A napfogyatkozást, az üstökös feltűnését előre meg lehet jósolni, elvégre csak a tudatlan ember hiszi őket csodáknak. A felvilágosult ész viszont biztosan tudja, hogy ahol megmondható a jövő, ott nincs csoda, hiszen a szigorú törvényszerűség teszi lehetővé a jövő eltalálását. Tehát nem az lesz a próféta, aki szellemi téren a legtehetségesebb, nem az, aki a világ felett uralkodni akar és a törvényeket is hatalmában tartaná, nem a varázsló, nem a mágus, nem a művész, s nem is a lázadó zseni, hanem az, aki már eleve aláveti magát a valóságnak és törvényeinek, s önmagát a számolás és a számítás mechanikus munkájára ítélte. Bismarck megjövendölhette Poroszország és Németország nagyságát, és nem is csak Bismarck, hanem még egy közepszerű német politikus is, aki mindenből csak azt olvassa ki, hogy „*Deutschland, Deutschland über alles*”, még ő is hosszú évekre előre eltalálhatta a jövőt – de Dosztojevszkij és Tolsztoj semmit sem tudtak előre megmondani. Dosztojevszkijnél ez még szembetűnőbb, mint Tolsztojnál, mivel gyakrabban próbálkozott a jövendöléssel: naplójának felét megvalósulatlan jóslások töltik meg. Így aztán minduntalan kompromittálta a maga profetikus tehetségét.

Talán lesz, aki helytelennek véli, hogy éppen olyan cikkben emlékeztetek az író hibáira és tévedéseire, amely halálának 25. évfordulójára íródott. Ám aligha igazságos az ilyen szemrehányás. Egy rendkívüli ember bizonyos típusú hibái nem kevésbé jellemzőek és fontosak, mint erényei.

Dosztojevszkij nem volt Bismarck: ez talán olyan nagy baj, talán sajnálkoznunk kell emiatt? És még valami: olyan írók esetében, mint Tolsztoj vagy Dosztojevszkij, társadalmi-politikai nézeteiknek az égvilágon semmilyen reális jelentőségük nincs. Jól tudják: senki sem figyel rájuk. Bármit mondanak, a történelem és a politikai élet halad tovább a maga útján, hiszen nem az ő könyveik és cikkeik irányítják az eseményeket. Valószínűleg emiatt rendkívül határozottan formálnak véleményt ezek az írók. Ha Tolsztoj úgy hihetné, elegendő követelnie cikkében, hogy bocsássák el „a katonákat, a rendőröket, a bírákat, a minisztereket” és a köznyugalom más oltalmazóit, akiket igencsak gyűlöl (vajon ki kedveli őket?!), s máris megnyílnak a börtönkapuk a gyilkosok és a rablók előtt, akkor ki tudja, kitart-e szilárdan és hajthatatlanul a maga meggyőződése mellett, s vállalja-e a felelősséget az általa javasolt intézkedések következményeiért. Ám Tolsztoj biztos benne: úgy-

sem figyelnek majd szavaira, ezért nyugodtan prédikál anarchiát. Egészen más szerep hárult a prófétáló Dosztojevszkijre, de az ő szerepe, hogy úgy mondjam, szintén plátói. Valószínűleg önmaga számára teljesen váratlanul nem az „ideális” politika énekese lett, hanem egészen realiztikus célokat magasztalt, amelyeneket csak olyan országok kormányai szoktak maguk elé tűzni, ahol kevesek rendelkeznek az egész nép sorsa felett. Dosztojevszkijt hallgatva azt gondolhatnánk, új eszmék születnek benne, amelyekhez a kormánynak tartania kell magát, és meg kell őket valósítania. De ha egy kicsit jobban figyelünk, láthatjuk, hogy Dosztojevszkij egyetlen eredeti politikai eszmét sem fedezett fel. E téren mindent a szlavofilektől vett át, mégpedig ellenőrzés nélkül, a szlavofilek eredetisége pedig csak annyit jelenthetett, hogy külső segítség nélkül fordíthatták le németből és franciából azt, hogy „*Russland, Russland über alles*”, s itt még a versmértéket sem rontja el egyetlen szó kicserélése. Különösen fontos azonban, hogy sem a szlavofilek a maguk orosz-német nemzetdicsőítésével, sem az őket visszhangzó Dosztojevszkij az égvilágon sem mire se tanították a hatalmon lévőket, semmit sem adtak át nekik. Kormányunk mindent tudott, amit tudnia kellett – a szlavofilek nélkül, és Dosztojevszkij nélkül is: emberemlékezet óta a kormány pontosan azon az úton haladt, amelyet teoretikusai szenvedé-

lyesen magasztaltak. Így ez utóbbiak nem tehetek mást, mint dicsőítették a hatalmon lévőket, és védelmezték az orosz állampolitikát az ellenzéki érzelmű közvéleménnyel szemben. Egyeduralom, ortodoxia, népiség² – e hármas elv oly szilárdan tartotta magát Oroszországban, hogy korántsem volt szüksége támaszra a hetvenes években, amikor Dosztojevszkij prédikálni kezdett. Bár, mint ismeretes, a hatalom soha nem is számít komolyan az irodalom támogatására. Megköveteli amúgy, hogy a műzsák is adózzanak neki, emelkedetten így fogalmazza meg igényeit: áldott a kard és a líra szövetsége.³ Előfordult, hogy a műzsák nem is mondtak nemet – hol őszintén, hol azért, mert, mint Heine írta, a kemény fagyok miatt Oroszországban fölöttébb kellemetlen vasbilincseket hordani. Mindenesetre a műzsák csak magasztalhatták a kardot, de nem irányíthatták (a legkülönfélébb szövetségek lehetségesek!), Dosztojevszkij pedig független természete ellenére mégiscsak az orosz kormány énekesének szerepébe került. Vagyis el-el-találta a hatalom titkos kívánságait, s azután felidézte velük kapcsolatban mindazokat a „szép és fenséges” szavakat, amelyeket hosszú évek vándorlásai során

² Az I. Miklós cár uralkodása alatt Sz. Sz. Uvarov miniszter által meghirdetett hivatalos ideológia.

³ Lásd Puskin *Borisz Godunov* című darabjában: „Százszorta szent / A kard s líra frigye”. Németh László fordítása. In *Puskin válogatott költői művei*, Budapest, Európa, 1964, 797.

volt alkalma összegyűjteni. Például: a kormány mohó szemekkel figyelte (az akkor még közeli) Keletet, és Dosztojevszkij bizonygatni kezdi, hogy szükségünk van Konstantinápolyra, sőt, profétaként jósolja, hogy Konstantinápoly hamarosan a mienk lesz. „Bizonyítéka” természetesen merőben „erkölcsi jellegű”, elvégre íróról beszélünk: azt mondja, csakis Konstantinápolyból valósíthatjuk meg a tisztán orosz összemberi eszmét.⁴ Kormányunk – bár nem voltak Bismarckjaink – nyilvánvalóan igen jól tudta, mit is érnek az erkölcsi bizonyítékok és a rájuk épülő jóslatok, helyettük szívesebben rendelkezett volna néhány jól felkészített hadosztállyal és korszerűsített lövegekkel. A reálpolitikusok számára egyetlen közkatona és egy régi típusú – nem is ágyú, hanem – puskát többet jelent, mint a legkiválóbb erkölcsfilozófiai koncepció. A szelíd énekeseket mégsem kergetik el, ha azok tudják, hol a helyük. Dosztojevszkij elfogadta ezt a szerepet, hiszen így legalább megmutathatta nyakas természetét a liberális irodalommal vívott harcában. Dicsőített, tiltakozott, értelmetlen dolgokat beszélt, sőt, még az értelmetlennél is rosszabbakat.

⁴ Dosztojevszkij 1880-ban elmondott emlékezetes Puskin-beszédében idézi az ún. orosz összember eszméjét. (Lásd uő: *A történelem utópikus értelmezése*, Budapest, Osiris, 1998, 122–143. Sisák Gábor fordítása.) Az összemberi elvről (mint ami különbözik az általános emberitől) a pánszláv eszméket megfogalmazó Ny. Ja. Danyilevszkij írt *Rosszija i Jevropa* (Oroszország és Európa, 1871) című könyvének VI. fejezetében.

Minden szláv nemzetnek például azt javasolta, hogy Oroszország védnöksége alatt egyesüljenek, bizonygatta nekik, hogy csakis ily módon garantálható teljes függetlenségük, a kulturális önrendelkezésük joga, és így tovább. És mindezt az Oroszországban élő lengyel szlávok millióinak színe előtt tette. Vagy egy másik példa: a *Moszkovszkije Vedomosztyi* szerint jó lenne, ha a krími tatárok Törökországba emigrálnának, hiszen akkor oroszokkal lehetne benépesíteni a Krím félszigetet.⁵

Dosztojevszkij lelkesen felkapja ezt a sajátos gondolatot. Valóban, mondja, politikai, állami és más hasonló megfontolásokból ki kell szorítani a tatárokat, s földjeikre oroszokat kell telepíteni (nem tudom, mások hogy vannak vele, de ha Dosztojevszkij szájából olyan szavakat hallok, mint „állami”, „politikai”, nehezen állom meg nevetés nélkül). Amikor a *Moszkovszkije Vedomosztyi* tervez efféle intézkedést, az érthető. Ám Dosztojevszkij! Egy ilyen ragadozó gondolat hogyan csábíthatta Dosztojevszkijt, aki kereszténynek nevezte magát, szenvedélyesen hirdette a felebaráti szeretetet, önnön hitványságunk tudatát, a lemondást önmagunkról, és azt „tanította”, hogy Oroszországnak „szolgálnia kell a népeket”? Sőt,

⁵ A *Moszkovszkije vedomosztyi* című újság 1876. júliusi számában a vezércikk veti fel a gondolatot, amelyet Dosztojevszkij *Az író naplójának* júliusi-augusztusi számában helyeslően idéz.

majdnem minden politikai eszméje ragadozó felhangot üt meg: foglaljuk el, foglaljuk el, és még egyszer, foglaljuk el... Szükség szerint hol reménykedik Németország barátságában, hol fenyegeti Németországot, hol azt bizonygatja, Angliának szüksége van ránk, hol pedig kijelenti, hogy Anglia nélkül is megleszünk – pontosan úgy, ahogyan egy kormányhű vidéki újság vezércikke teszi. E nevetséges és mindig ellentmondásos kijelentésekben csupán egyvalami érezhető: Dosztojevszkij nem is konyít a politikához, sőt, semmi köze hozzá. Kénytelen más, hozzá képest igen jelentéktelen emberek uszályában haladni, és oda se neki – híven követi őket. Még hiúságát sem bántja szemernyi se, márpedig Dosztojevszkij kolosszáliisan, a maga nemében egyedülállóan hiú volt, ahogyan ez illik is az összemberhez. Az a legfontosabb, hogy az emberek próféciát vártak tőle, hogy a próféta rangja emelkedést jelent a nagy író rangjához képest, és hogy a profetikus tehetség ismerve a magabiztos és messze zengő hang. Dosztojevszkijnek volt tehetsége a messze hangzó beszédhez, képes volt megszólalni olyan ember hangján, mint aki a titok tudója, mint akinek hatalma van: az egérlyuk jó tanítómester. Mindez hasznosnak bizonyult. Az emberek a fennálló rend udvari énekesét eszmék ihletőjének vélték, úgy hitték, hogy Oroszország legtávolabbi sorsa felett is uralkodik. És neki ennyi elegendő volt. Természete-

sen tudta magáról, hogy nem próféta, de azt is tudta, hogy a földön nem is voltak próféták, akik pedig mégis prófétáltak, azoknak nem volt erre több joguk, mint őneki.

III

Hadd emlékeztessem az olvasót L. Ny. Tolsztoj egyik levelére, amelyet L. L. Tolsztojhoz írt, aki nemrég a sajtóban közzétette.⁶ Igen érdekesnek tűnik a levél, s megint csak nem a gyakorlati élet napi gondjainal küszködő ember szempontjából – e tekintetben Tolsztojnak, Dosztojevszkijnek és a hozzájuk hasonló embereknek nem sok hasznukat veszik –, de hát nem csak kenyérrel él az ember.

Még most, szörnyű korunkban sem lehet, sőt, talán most lehet a legkevésbé kizárólag újságokat olvasnunk, és most sem gondolhatunk szüntelen azokra a borzalmas meglepetésekre, amelyeket a holnapi nap tartogat számunkra. Az újságolvasás és a pártprogramok olvasása között mindenkinek marad egy szabad órája, ha nem is napközben, amikor a zajos események és a napi munka elvonják figyelmünket, hanem késő éjjel, miután mindent megtettünk, amit lehetett, és

⁶ Tolsztojnak a fiához, Lev Ljovics Tolsztojhoz 1905. december 27-én írt leveléről van szó.